

1.01
Prejeto 1. 4. 2011

UDK 329.71:321.7(497.4)"1941/1945"

Eva Mally*

Demokracija in demokratičnost v Osvobodilni fronti

IZVLEČEK

Osvobodilna fronta slovenskega naroda je zaradi svojega (vsaj na začetku) koalicijskega značaja predstavljala edinstven primer političnega organiziranja odporniškega gibanja v času druge svetovne vojne. Vendar je imela Komunistična partija Slovenije (KPS) kot najpomembnejši organizator odpora že od začetka prevlado v vojaških, političnih in represivnih organih, kar ji je omogočilo, da je med vojno pridobila vse vzvode odločanja. Poleg boja za osvoboditev domovine je bila pri KPS namreč opazna tudi ideja o izvedbi socialistične revolucije, s svojim revolucionarnim značajem pa je v osvobodilno gibanje vnesla elemente nedemokratičnosti. Svojo težnjo, da odvzame vodilni položaj ne samo predvojnemu političnemu vodstvu, temveč da tudi znotraj gibanja obdrži nadzor in že med vojno pripravi izhodišče za revolucionarni prevzem oblasti, je izpolnila z Dolomitsko izjavo, s katero je bila marca 1943 tudi formalno priznana vodilna vloga KPS in odpravljena koalicijska narava OF, saj sta se morali preostali temeljni skupini v OF (krščanskosocialistična in sokolska) na račun enotnosti odpovedati posebni organiziranosti, svojemu aktivističnemu kadru in nameri, da bi kdaj ustanovili svoji stranki. To je KPS omogočilo, da je kasneje vpeljala enopartijski sistem in absolutno partijsko hegemonijo oziroma sovjetsko obliko nedemokratičnega sistema ter začela obračunavati s svojimi političnimi nasprotniki in t. i. narodnimi sovražniki.

Ključne besede: Slovenija, druga svetovna vojna, Osvobodilna fronta slovenskega naroda, Komunistična partija Slovenije, Dolomitska izjava, ljudska oblast, protirevolucionarni tabor

DEMOCRACY IN THE LIBERATION FRONT

ABSTRACT

Due to its (initial) coalition character, the Liberation Front of the Slovenian Nation represented a unique example of a politically-organised World War II resistance movement. However, from the very beginning the Communist Party of Slovenia (KPS) as the most important co-organiser of the resistance dominated in the military, political and repression bodies, which enabled it to establish the control over the decision-making during the war. Namely, besides fighting for the liberation of the homeland, the Communist Party of Slovenia also strived to carry out the socialist revolution, and with its revolutionary character it introduced non-democratic elements in the resistance movement. Its aspirations to not only deprive the pre-war political

* Univ. dipl. zgodovinarica in sinologinja, mlada raziskovalka, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: eva.mally@inz.si

leadership of its previous positions, but also maintain control within the movement and prepare the grounds for the revolutionary takeover of power already during the war, were crowned with the Dolomites Declaration. With this Declaration the leading role of the Communist Party of Slovenia was also formally acknowledged in March 1943 and the coalition nature of the Liberation Front was abolished, since the other founding groups within the Liberation Front (Christian Socialists and the so-called Sokoli – a patriotic gymnastic society) had to give up their own organisation, activist staff and the intention of ever forming their own political parties. That allowed the Communist Party of Slovenia to later introduce a single-party system and absolute Party hegemony, or introduce the Soviet form of a non-democratic system and start retaliating against its political opponents and the so-called enemies of the people.

Key words: Slovenia, World War II, Liberation Front of the Slovenian Nation, Communist Party of Slovenia, Dolomites Declaration, people's power, anti-revolutionary camp

Odnosi med skupinami Osvobodilne fronte in Dolomitska izjava

Potem ko je le enajst dni po napadu sil osi Kraljevina Jugoslavija 17. aprila 1941 podpisala kapitulacijo, so se 26. aprila na pobudo Komunistične partije Slovenije (KPS) v Vidmarjevi hiši v Rožni dolini v Ljubljani zbrali Boris Kidrič, Boris Zihelr in Aleš Bebler v imenu komunistov, Josip Rus v imenu levega krila sokolov, Tone Fajfar v imenu krščanskosocialističnega sindikata Jugoslovanske strokovne zveze (JSZ) ter Ferdo Kozak, Franc Šturm in Josip Vidmar v imenu slovenskih kulturnih delavcev in ustanovili novo osvobodilno organizacijo.¹

Vendar se udeleženci v tistem trenutku verjetno niso zavedali pomembnosti oziroma zgodovinskega pomena tega sestanka, zato si sklepov takrat ni pisal nihče. Tako ne obstaja primarni vir, dokument ali listina, temveč se moramo zanašati na sekundarne vire, na poznejša poročila, pripovedi in spomine udeležencev sestanka. Zaradi tega pa je prišlo tudi do mnogih nejasnosti v zvezi s tem sestankom, med katerimi je tudi ime, s katerim so sklenili takrat poimenovati osvobodilno organizacijo. Po padcu komunizma so namreč mnogi protikomunistično usmerjeni pisci s samim imenom Protiimperialistična fronta dokazovali, da ni šlo za narodnoosvobodilno organizacijo, temveč za transmisijo komunistične organizacije z razrednimi revolucionarnimi nameni, saj je KPS v skladu s politično smerjo Kominterne (takrat je še veljal pakt med Hitlerjem in Stalinom) sprejela oceno značaja svetovne vojne kot vojne dveh imperializmov in zahodne države razglasila za glavno nevarnost. A čeprav so mnogi ustanovitelji (z izjemo Josipa Rusa) v poznejših spominih zapisali, da so 26. aprila 1941 ustanovili Protiimperialistično fronto, so organizacijo sprva nameravali imenovati osvobodilna fronta in so jo šele po poznejšem

¹ Josip Vidmar: Ustanovitev OF. V: Zgodovinska vloga Osvobodilne fronte, Ljubljana 1981.

posegu – verjetno Kardelja, ki je bil tisti čas v Zagrebu – preimenovali v prot imperialistično fronto.² Ker pa je bila organizacija šele v fazi izgrajevanja in je bilo usklajevanje med skupinami zaradi ilegalnega življenja v Ljubljani oteženo, je bilo ime sprejeto zlasti med komunisti, medtem ko med nekaterimi nekomunisti, še posebej v krogu, ki je sestavljal organizacijo, ni bilo omenjeno.³ Šele ko je nacistična Nemčija 22. junija 1941 napadla Sovjetsko zvezo, so tudi komunisti spremenili taktiko – Protiimperialistična fronta se je brez posebnega akta preimenovala v Osvobodilno fronto slovenskega naroda (OF SN).⁴

Osvobodilna fronta je imela v začetnem obdobju sicer nekaj koalicijskih značilnosti, vendar pa nikoli ni bila koalicija enakovrednih partnerjev, saj je imela KPS od začetka organiziranja odpora dejansko vodilno vlogo in besedo. Da ne bi kdo ogrozil njenega primata, se je partija tudi že na samem začetku zavarovala, tako da si je najvitalnejše sektorje bolj ali manj prisvojila. Tu je šlo predvsem za tehniko, s katero je razpolagala že pred vojno, jo dala med vojno na voljo osvobodilnemu gibanju, si s tem zagotovila agitacijsko-propagandni vodilni položaj, druge skupine pa spravila v položaj odvisnosti, ker te niso vzpostavljale lastnih, od partije neodvisnih zmogljivosti. Dalje je šlo za vojsko, pri organiziranju katere je imela partija odločilno vlogo. Delež komunistov je med partizanskimi borci sicer znašal 40 odstotkov, nesorazmerno večji delež pa je bil delež pri zasedanju vodstvenih položajev. Vodilno vlogo pa si je partija zagotovila tudi z Varnostno-obveščevalno službo (VOS), ki jo je CK KPS ustanovil avgusta 1941 mimo Izvršnega odbora OF (IOOF). Čeprav se je uradno imenovala VOS OF, je bila po politični pripadnosti njenih vodstvenih članov in z vidika razpolagalne pravice večinsko partijska organizacija.⁵

A v začetni fazi je obstajala precej visoka stopnja medsebojnega zaupanja, kljub temu da je prihajalo tudi že do občasnih napetosti, kakor na primer 22. junija 1941, ko je Kardelj kar mimo vodstva OF imenoval glavni štab slovenske vojske, s čimer se je že na samem začetku pokazala praksa t.i. pobudniške vloge oziroma komunističnega prehitevanja ostalih skupin. Vendar so bili tako komunisti kot nekomunisti v OF v tem času odvisni drug od drugega, zato so bili tudi odnosi med njimi mnogo bolj strpni ali vsaj odkriti. V tem času so komunisti zagotavljali drugim skupinam lojalnost in ne obratno, kot se je dogajalo kasneje.⁶

² Bojan Godeša: Dileme glede državnopravnega položaja Slovenije med drugo svetovno vojno. V: *Historični seminar 6*, Ljubljana 2008, str. 142–143.

³ Lado Ambrožič: *Novljanovo stoletje: 1908–2004*. Ljubljana 2006, str. 162.

⁴ Edvard Kocbek: *Pogovor s Pahorjem*. V: *Svoboda in nujnost: pričevanja*. Celje 1989 (dalje Kocbek, *Pogovor s Pahorjem*), str. 304.

⁵ Vida Deželak Barič: *Vloga in značaj Komunistične partije Slovenije med drugo svetovno vojno*. V: *Preteklost sodobnosti: izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*. Ljubljana 1999, str. 98–99.

⁶ Vida Deželak Barič: *Vloga in značaj Osvobodilne fronte slovenskega naroda*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2001, št. 2 (Slovenci in leto 1941), str. 166.

Nova faza v medskupinskih odnosih se je začela spomladi 1942, ko so se z okrepitevijo partizanskih bojev, z rastjo partizanske vojske, z likvidacijami kolaboracionistov in drugih nasprotnikov OF ter z nastankom osvobojenega ozemlja odnosi med temeljnimi skupinami začeli krhati.⁷ Poleg tega je jugoslovansko partijsko vodstvo slovenskemu v tem času priporočalo t. i. drugo etapo revolucije, kar je med drugim pomenilo napotilo za vzpostavitev vodilnega, če ne kar monopolnega položaja partije v osvobodilnem gibanju. Čeprav so si temeljne skupine v peti točki svojega programa obljubile medsebojno lojalnost, je bila druga etapa revolucije dejansko napotilo za »revolucijo« v OF, za osvojitve »oblasti« komunistov v OF v odnosu do drugih skupin. Začel se je »notranji boj« v Osvobodilni fronti, ki je potekal leta 1942, pri čemer so bili že pomladi najbolj na preizkušnji odnosi med partijo in krščanskimi socialisti.⁸

Spomladi 1942 je Kardelj v pismu Titu odnose v OF označil z naslednjimi besedami: »Ugled Partije je tu ogromen in njena vodilna vloga popolna. Zanimivo je, da so se glavni zavezniki (kršč. in sok.) odrekli ustvarjanju svoje stranke, ker priznavajo vodilno vlogo KP, sami pa imajo le »skupine«. Seveda so tudi pri njih drugačne tendence, toda sodelovanje je v glavnem, zelo tesno in iskreno. Mislim, da so to ljudje, ki bodo v glavnem postali naši. Kar se pa tiče množic, je značilno to, da prihajajo množice s svojim pristopom v OF dejansko h KP. Značilno je, da n. pr. zavezniki nimajo množic, še celo kršč. soc. ne. Pričakovali smo, da bodo včerajšnje klerikalne množice prešle k njim, dejansko pa ni niti govora o tem. Klerikalni kmetje so pri nas v ogromni večini odločno za KP. Tako je OF dejansko likvidirala vse buržoazne stranke v Sloveniji.«⁹ S tem, ko je Kardelj zapisal, da »so to ljudje, ki bodo v glavnem postali naši«, pa ni mislil le na soglasje s političnim in socialnim programom partije, temveč na članstvo v partiji, in ker so se krščanski socialisti odločali za ta korak v veliko manjši meri kot sokolski aktivisti, je to pri partiji zbuvalo nezaupanje.¹⁰ Komunisti so si namreč ves čas prizadevali »likvidirati« njihovo skupino oziroma jo vključiti v partijo in Kocbek je v dnevnik zapisal, da so v zvezi s tem kristjanom v Osvobodilni fronti »povzročali vedno nove težave«, saj so v tem, da se je krščanskosocialistična skupina odpovedala stranki ali lastni politični organizaciji, videli »zgolj izraz neogibnega objektivnega razvoja na Slovenskem«, od trenutka, ko so krščanski socialisti vstopili kot ena izmed osnovnih skupin v Osvobodilno fronto, pa so jim večkrat dejali, da so vse njihove zasluge subjektivne

⁷ Janko Prunk: Medskupinsko razmerje v OF v odnosu na strategijo in taktiko. V: Slovenski upor 1941: Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja, Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneih 23. in 24. maja 1991 v Ljubljani. Ljubljana 1991 (dalje Prunk, Medskupinsko razmerje v OF v odnosu na strategijo in taktiko), str. 250, 251.

⁸ Zdenko Čepič: Revolucijsko v letu 1941. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2001, št. 2 (Slovinci in leto 1941) str. 188.

⁹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1. Ljubljana 1962 (dalje DLRS 1), dok. 151.

¹⁰ France Škerl: Osvobodilna fronta in socialna preobrazba slovenskega naroda (1941–1943). V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1971–1972, št. 1–2 (dalje Škerl, Osvobodilna fronta in socialna preobrazba slovenskega naroda), str. 23.

in bodo postale objektivne le, ko bodo vsi stopili v partijo. Pri tem Kocbek dodaja, da so slišali celo stavek: »Dokler niste v partiji, ste nujno zoper njo, pa četudi ste v OF, kajti kdor se ustavi na pol poti, je nujno za vlogo Kerenskega, pa naj se subjektivno še tako odreka takšni vlogi.«¹¹

Ponovno spremembo v politiki KPS je nakazovalo Kardeljevo pismo, poslano 20. junija 1942 iz Ljubljane na osvobojeno ozemlje. V njem je opozoril, »da se na osvobojenem ozemlju čim prej likvidirajo vsa ultra-leva nagibanja in da se celotno gibanje vzdrži na nacionalno osvobodilni platformi« ter da je na vsak način treba obvarovati širino OF, saj bo le tako »zadržala srednjega kmeta in tiste plasti, ki bi v drugih okoliščinah mogle postati sestaven del meščanskega tabora.«¹² Kardelj je tako sektaštvo, ki je pomenilo dejansko nepravilen odnos do drugih skupin v OF oziroma do njihovih aktivistov na terenu,¹³ ocenil za »pri nas najbolj boleče vprašanje«, ki je imelo zaradi organizacijskega in političnega značaja OF posledice za narodnoosvobodilno gibanje. Po oceni Borisa Kidriča, ki je julija 1942 nastopil proti tem pojavom s člankom »Položaj osvobodilne borbe in naloga Partije«, so partijci namreč prezgodaj začeli z razredno diferenciacijo, Kardelj pa je v isti številki Dela nastopil proti sektaštvu in od slehernega komunista zahteval, da širi, utrjuje in vzdržuje enotnost OF in ne »prehiteva«.¹⁴

Problem sektašenja pa se je kljub stalnim opozorilom pojavljal do konca vojne. Tako so nekateri »najbolj zagreti komunistični sektaši« likvidirali celo krščanske socialiste in Kardelj je v poročilu z dne 14. julija 1943 Ivu Ribarju zapisal, da imajo težave s sektaši, saj je več primerov, »da so zaprli ali celo postrelili tudi naše zaveznike, da o drugih tovarnarjih in bogataših ne govorim. Preskočili so že na drugo etapo, kar seveda močno škoduje širini naše akcije.«¹⁵

Sektašenje je še podkrepilo nezaupanje, ki so ga gojili komunisti do krščanskih aktivistov, češ da ustvarjajo osnovo za posebno stranko, ki naj bi v OF tekmovala s komunisti za pridobivanje pristašev. Ko se je IOOF v začetku junija 1942 selil iz prvega bivališča na Tisovcu nad Strugami v Kočevski rog, je Kidrič poklical Kocbeka in Fajfarja na stran ter ju opozoril na krščanske aktiviste na terenu, ki naj bi vodili »lastno skupinsko dejavnost«, zbirali »klerikalne ljudi, ki se izogibajo komunistov«, s tem pa naj bi silili v veliko nevarnost razcepljanja Osvobodilne fronte. CK KPS je kmalu zatem poslal svojim organizacijam posebno okrožnico, v kateri je

¹¹ Edvard Kocbek: Zbrano delo, knjiga 7: Listina, Prve objave. Ljubljana 2000, str. 312–313.

¹² Bojan Godeša: Osvobodila fronta v prvi polovici leta 1942. V: Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Ljubljana 2005, str. 637.

¹³ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Uredništvo Ljudske pravice (AS 1755), t. e. 5; Položaj Osvobodilne fronte in naloga partije.

¹⁴ Zdenko Čepič: Nekaj stopinj revolucije v pluralni dobi Osvobodilne fronte. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1998, št. 1–2 (dalje Čepič, Nekaj stopinj revolucije v pluralni dobi Osvobodilne fronte), str. 101–102.

¹⁵ Lojze Ude: Moje mnenje o položaju: članki in pisma 1941–1944. Ljubljana 1994, str. 93, op. 6.

opozarjal na budnost glede delovanja t. i. »zavezniških« aktivistov,¹⁶ kakor so pogosto označili nekomunistične pripadnike OF, čeprav so se zaradi te oznake krščanski socialisti počutili nelagodno, saj so menili, da pomeni nekakšno drugorzrednost, neenakovrednost drugih skupin v razmerju do komunistične partije.¹⁷

Partijsko vodstvo je imelo predvsem do krščanskih socialistov ambivalenten odnos, saj je navzven hvalilo dobro sodelovanje, med sabo pa so menili, da jim ni mogoče zaupati. Takšen odnos je še posebej prišel do izraza na partijski konferenci na Cinku, ki je potekala od 5. do 8. julija 1942. Prvi dan, ko sta bila navzoča tudi Rus in Kocbek, je Kidrič namreč hvalil odlično sodelovanje med temeljnimi skupinami in poudarjal enakopravnost kot temeljni pogoj enotnosti OF, ki naj bi bila temelj uspeha v boju, drugi dan, po Rusovem in Kocbekovem odhodu, pa je poleg omahljivosti glede »odločnega nastopa proti beli gardi« Kidrič kot tendenco (v smislu greha) krščanskih socialistov navedel težnjo po lastni stranki.¹⁸ Da temu ni bilo tako, sicer kaže tudi zavrnitev predloga predstavnikov »stare« SLS, da bi v okviru OF ustanovili skupen organizacijski plenum – krščanski socialisti so jim predlagali, naj vstopijo neposredno v OF¹⁹ –, a kljub temu da so se odpovedali snovanju lastne stranke, je po Kidričevem mnenju ostala težnja po njej. Vendar je istočasno poudaril, da po razvoju osvobodilnega boja v Evropi še ni prišel čas, da bi lahko naredili prehod v socialno revolucijo: »Priti danes v konflikt s krščanskimi socialisti bi pomenilo priti v socialistično revolucijo in preskočiti celo etapo.«²⁰ Zato naj bi jih komunisti poskušali le odvrniti od snovanja lastne stranke, ne bi pa je smeli prepovedati, saj še niso bili v etapi diktature proletariata z edino stranko KP.

Po drugi strani je bilo s sokoli »neprimerno lažje kot s krščanskimi socialisti«, kot je povedal Kidrič na konferenci na Cinku, zlasti zaradi tega, ker pri njih ni bilo strankarskih tendenc.²¹ Kljub temu so jim nekoliko zamerili njihovo težnjo, da naj bi se partija »izenačila z OF«, kar je bilo ravno v nasprotju s komunistično filozofijo, saj bi se v tem primeru zbrisala (znotrajstovetnostna) razlika med njo in OF – in kako bi potem mogla biti partija avantgarda, če bi se »izenačila z OF«. Kidrič je iz tega sicer zaključil, da je ta sokolska »tendencia likvidirati vlogo partije«, namreč avantgardistično vlogo partije,²² vendar ta težnja ni bila nevarna, v poročilu Titu pa je zapisal, da »se jo lahko postopoma v vseh posameznih primerih odstranjuje«.²³

¹⁶ Tone Fajfar: *Odločitev : spomini in partizanski dnevnik*. Ljubljana 1981 (dalje Fajfar, *Odločitev*), str. 189, 190.

¹⁷ Prav tam, str. 189.

¹⁸ DLRS 2, dok. 98.

¹⁹ Lojze Tršan: *OF in Dolomitska izjava, Kaj se je v resnici zgodilo*. V: *Evropa*, št. 40, 9. V. 1991 – št. 44, 6. VI. 1991.

²⁰ Prunk, *Medskupinsko razmerje v OF v odnosu na strategijo in taktiko*, str. 252.

²¹ DLRS 2, dok. 98.

²² Spomenka Hribar: *Dolomitska izjava*. Ljubljana 1991, str. 25.

²³ *Jesen 1942 : Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča*. Ljubljana 1963 (dalje *Jesen 1942*), dok. 208.

Partija si je ves čas prizadevala politično onemogočiti ne le temeljne, temveč tudi druge skupine v Osvobodilni fronti. Tako je npr. Kardelj v poročilu Titu za Kmečko-delavsko stranko zapisal, da je »likvidirana« kot samostojna politična formacija. »Njeni kadri so danes povečini bodisi v partiji ali so simpatizerji, ki brez pridržka sprejemajo odloke partije,« s tem ko je partija vse bolj »likvidirala« skupine zaveznikov kot posebne razredne formacije, pa je tudi vedno bolj postajala edini voditelj celotnega osvobodilnega boja.²⁴

Čeprav je Josip Vidmar v razpravi »Klevete in dejstva« zapisal, da »svojih političnih razborov in predlogov partija nikakor ne vsiljuje in ne vztraja nasilno pri njih, marveč jih daje sodelavcem v osvobodilni fronti v premislek in v popolnoma svobodno odločitev«,²⁵ se je zgodilo, da so bili drugače misleči izključeni. Prvi žrtvi komunističnega poenotenja odporniškega gibanja v Sloveniji sta tako postali Nagodetova Stara pravda ter Vodetova Jugoslovanska ženska zveza, skupini, ki sta bili izključeni iz Osvobodilne fronte zaradi svojih stališč do Mihailoviča, zato ker je Nagode protestiral proti novi točki programa OF, da se nihče ne sme boriti proti okupatorju zunaj Osvobodilne fronte,²⁶ in pa zaradi različnih pogledov na način borbe (ocena nekaterih »sredincev«, da partizansko ozemlje v Sloveniji ni prikladno za partizansko bojevanje, in iz nje izvirajoča zahteva po taktiziranju – čakanju zaveznikov).²⁷ Še pred tem je neodobravanje voditeljev Osvobodilne fronte poželo Nagodetovo nasprotovanje podrejeni vlogi skupin komunistični partiji, zaradi česar je Nagode predlagal reformo, naj se Izvršni odbor, v katerem so bile zastopane samo osnovne skupine, menja vsaka dva meseca, vanj pa naj pošiljajo svoje zastopnike vse v fronti sodelujoče skupine.²⁸

Hegemonijo delavskega razreda, tj. partije, so komunisti poskušali utrditi tudi z ustanovitvijo glavnega odbora Delavske enotnosti 7. novembra 1942, kar nam pove Kidričevo poročilo CK KPJ: »Da bi v zvezi s to linijo širine utrdili hegemonijo delavskega razreda in KP v OF, smo ustanovili – glavni odbor Delavske enotnosti.«²⁹

Odborom Delavske enotnosti, ki so jih začeli organizirati po obratih, in nasploh delavski organizaciji kot celoti, pa se je z Dolomitsko izjavo spremenila vloga. Pripisovanje posebnega pomena Delavski enotnosti je bilo za komuniste namreč smiselno le do podpisa Dolomitske izjave, ko je OF kot celota dobila obliko, ki je komunistom že v tistem trenutku dala tudi formalno vodilno vlogo v celotni osvobodilni organizaciji. Z Dolomitsko izjavo je bil tako prekinjen proces, ki naj bi potekal prek odborov Delavske enotnosti in katerega namen je bil omogočiti ne-

²⁴ Jesen 1942, dok. 207.

²⁵ ARS, fond Predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (AS 1643), t.e. 55; Josip Vidmar: Klevete in dejstva.

²⁶ Ljubo Sirc: Boris Furlan – moj profesor in soobsojenec. V: Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev, Ljubljana 2001, str. 101.

²⁷ Božo Repe: »Liberalizem« v Sloveniji. Ljubljana 1992 (dalje Repe, »Liberalizem« v Sloveniji), str. 690.

²⁸ Fajfar, Odločitev, str. 48, 49.

²⁹ Jesen 1942, dok. 207.

moten prehod delavskega razreda v drugo etapo, saj je postal nepotreben, kot je postala za slovenske komuniste odvečna tudi vloga Delavske enotnosti kot jedra za drugo etapo.³⁰

Dolomitska izjava je bila torej – zaradi napačnega ocenjevanja mednarodnih razmer in pričakovanja hitrega konca vojne – sredstvo za izvedbo revolucije oziroma težnja komunistične partije po notranji centralizaciji, to je tako po formalni hegemoniji partije v okviru ustanovnih skupin kot po ukinitvi slovenske specifične oziroma poenotenju na jugoslovanski ravni, a ker so razlogi za ta akt krnili slovensko suverenost, na katero so bili nekomunisti v Osvobodilni fronti zelo občutljivi, so komunisti prave vzroke za njen podpis prikrili in odgovornost prevalili na pleča krščanskih socialistov.³¹ Tako je Kidrič potrebo po izjavi pojasnil s težnjami krščanskosocialistične skupine po lastni stranki, ki naj bi ogrozile enotnost OF,³² v pismu, ki ga je 17. februarja 1943 pisal Miri Svetini - Vlasti, pa je zapisal, da je ves pojav treba »razmotrivati skozi prizmo bližajočega se konca«, saj bo zaradi tega vse več poskusov »opehariti delovno ljudstvo in njegovo avantgardo za sadove ogromnih žrtev v narodno osvobodilni borbi«.³³

11. februarja 1943 je CK KPS predložil IOOF v obravnavo vprašanje enotnosti. V več dni trajajoči razpravi na svojem sedežu v Polhograjskih dolomitih je IOOF nadrobno preučil vprašanja notranjih odnosov v Osvobodilni fronti, pa tudi njenega nadaljnega razvoja in njene politike po končani osvobodilni vojni. Plod teh razprav je bila izjava Komunistične partije Slovenije, slovenskega sokolstva in krščanskosocialistične skupine o krepitvi politične in organizacijske enotnosti Osvobodilne fronte pod vodstvom KPS, katere dokončno obliko so sprejeli 28. februarja 1943.³⁴ S t. i. Dolomitsko izjavo sta se v imenu »enotnosti in učinkovitosti« Osvobodilne fronte krščanskosocialistična in sokolska skupina odpovedali samostojni organizaciji aktivistov oziroma njihovi vzgoji. Le komunistični partiji so zaradi avantgardne vloge priznali pravico in potrebo po lastni organizaciji svojih aktivistov, sicer so vsi drugi pripadali samo Osvobodilni fronti.³⁵

Izjavo so potrdili konec aprila na zboru aktivistov na Pugledu. S tem je bilo dokončno konec pluralne dobe v OF glede organizacije, kar je kasneje omogočilo uvedbo enopartijskega sistema.

³⁰ Bojan Godeša: Krščanski socialisti in ustanovitev enotnih sindikatov. V: Prispjevki za novejšo zgodovino, 1998, št. 1–2, str. 83–84.

³¹ Bojan Godeša: Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno. Ljubljana 2006, str. 361.

³² Boris Kidrič: Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji. V: Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja, 1960, št. 1, str. 37.

³³ ARS, fond Centralna komisija Varnostne obveščevalne službe (AS 1483), t.e. 3; Pismo Petra (Boris Kidrič) Vlasti (Mira Svetina), 17. 2. 1943.

³⁴ Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. Ljubljana 1976 (dalje Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem), str. 443.

³⁵ Škerl, Osvobodilna fronta in socialna preobrazba slovenskega naroda, str. 24.

Značaj Dolomitske izjave je povzročil že vrsto polemik, saj o njem ne soglašajo niti takrat isto misleči, kaj šele drugi, a Kocbek je Dolomitsko izjavo v znamenitem intervjuju s Pahorjem označil z naslednjimi besedami: »Najhujše je bilo dejstvo, da je partija pri tem opravilu uporabila nasilje. Naša skupina je doživela najusodnejši udarec. V ozračje OF se je vrinilo nekaj tujega in nevarnega, začutili smo nadslovenske in naddemokratske namene. Partija je ukinila osvobodilno enakopravnost in si začela graditi svojo izključno oblast. Začel je delovati tihi teror.«³⁶

Člani KPS, ki so boj proti okupatorju že od vsega začetka povezovali z revolucionarnim prevzemom oblasti, so torej postopoma prevzeli vodilne položaje znotraj OF in tako postopoma onemogočili, da bi Osvobodilna fronta ostala organizacija, ki bi politično različno misleče združila v osvobodilnem boju.

Odnos Osvobodilne fronte do protirevolucionarnega tabora, sredine, vere in duhovnikov

22. junija 1941, ko je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo, je Osvobodilna fronta ljudi pozvala k oboroženi vstaji. Z organiziranjem zgodnjega odpora, ki je temeljil na prepričanju, da bo vojna kratka, in na veri v moč Rdeče armade, pa je vodstvo OF prehitelo tradicionalne politične stranke.

Ob začetni kompromitiranosti predvojne politične elite s kolaboracijo z italijanskim okupatorjem in ob njeni pasivni držbi pri organiziranju odporniške dejavnosti so torej razmere omogočile do takrat marginalni stranki KPS, da je v okviru Osvobodilne fronte uspešno organizirala množično odporniško gibanje. Slovensko ljudstvo se je namreč zaradi svoje protifašistične usmerjenosti množično odzvalo na pozive k odporniškemu gibanju, ki je imelo tudi simbolični pomen, saj so Slovenci z njim jasno pokazali, da hočejo živeti v svobodi in demokraciji. Organizacija se je začela hitro širiti in že jeseni 1941 je v Ljubljanski pokrajini postala »država v državi«, kakor jo je sicer nekoliko pretiranimi besedami označil Boris Kidrič.

S tem pa je OF začela odvezemati moč predvojnemu političnemu vodstvu, ki je nasprotovalo takšnemu odporniškemu gibanju predvsem zato, ker je nasprotovalo vodstvu komunistov v njem.³⁷ Po drugi strani so komunisti za poraz države v aprilski vojni krivili uradno politiko in zavračali sodelovanje s tradicionalnimi meščanskimi strankami.³⁸ Vrhovni plenum Osvobodilne fronte slovenskega naroda je na svojem tretjem zasedanju 16. septembra 1941, sprejel sklep, da se konstituira v Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO). Glavni namen ustanovitve SNOO je bil predvsem omajati legitimnost predvojne politične elite in hkrati predstaviti OF kot novo silo, ki lahko predstavlja prave slovenske interese. V drugem členu

³⁶ Kocbek, Pogovor s Pahorjem, str. 300.

³⁷ Boris Mlakar: O političnih programih slovenske kontrarevolucije 1941–1945. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1982, št. 1–2, str. 211.

³⁸ Vida Deželak Barič: Osvobodilna fronta in dr. Lambert Ehrlich. V: Ehrlichov simpozij v Rimu, Celje 2002, str. 344.

sklepa je bilo namreč zapisano, da SNOO za časa osvobodilnega boja edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na vsem njegovem ozemlju. Vsako organiziranje zunaj okvira OF SN v času tujčeve okupacije pa opredeljuje kot škodljivo boju za narodno svobodo, kar je še zlasti potrdil eden izmed štirih odlokov, ki so jih sprejeli na zasedanju, namreč odlok o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev, v katerem so bile določene smrtne kazni za narodno izdajo, denunciantstvo in aktivno podporo okupatorju. S tem se je začelo vse večje obračunavanje s političnimi nasprotniki in ko je jeseni 1941 začel VOS obračunavati z vsemi, ki so jih šteli za narodne izdajalce in nasprotnike OF, so se kmalu usodno poglobila že predvojna razhajanja znotraj slovenske družbe, zaostrovanje razmer pa je doseglo vrh jeseni 1942 z usmrčitvijo nekdanjega bana dr. Marka Natlačena.³⁹

Likvidacija Natlačena je bila bistven izraz izvajanja revolucije, saj je bil usmrčen najvišji predstavnik nekdanje politične oblasti, ki je poleg tega, da je bil spoznan za vodjo in organizatorja politične organizacije »bele garde«, označen tudi za glavnega eksponenta londonske vlade, s katero je imel stike. To je bil za revolucionarno oblast celo večji »greh«, saj je to pomenilo, da je bil predstavnik jugoslovanske kraljeve oblasti v Sloveniji, oblasti, ki sta jo želela komunistična partija oziroma narodnoosvobodilno gibanje zamenjati oziroma so jo zamenjali septembra 1941 z ustanovitvijo SNOO. Z njegovo smrtjo pa je bil dejansko in tudi simbolično odstranjen najvišji predstavnik prejšnje jugoslovanske oblasti v Sloveniji.⁴⁰

Kljub temu je bila zaradi negativnega odmeva v javnosti in povračilnih ukrepov italijanskih okupatorjev, ki so ustrelili 24 talcev, med katerimi so padli tudi nekateri vidni člani OF, to vseeno zadnja v nizu »justifikacij«, ki jih je izvedlo narodnoosvobodilno gibanje v letu 1942.⁴¹

Ko je po t. i. roški ofenzivi OF zopet pridobila na moči, je ponovno postal aktivnejši tudi VOS, dokler ni bilo z odlokom o ukinitvi VOS-a na 1. zasedanju SNOS-a 19. februarja 1944 v Črnomlju delo te organizacije končano. Čeprav je SNOS izrekel celotnemu VOS-u priznanje za njegovo »triletno borbo proti peti koloni in narodnemu izdajstvu«, je ukinitvev odlok utemeljil s prizadevanjem SNOS-a, da »pospešuje in izgradi demokracijo na vseh področjih javnega življenja«.⁴²

A ko so po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 na območju Dolenjske in Notranjske partizanske enote začele odločno ofenzivo proti četnikom in vaškim stražam oz. proti oddelkom Prostovoljne protikomunistične milice (Milizia volontaria anticomunista – MVAC) in so v bojih v Grčaricah, na Turjaku, Zapotoku in

³⁹ Metod Mikuž: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, knjiga 1. Ljubljana 1960 (dalje Mikuž, Pregled zgodovine NOB), str. 248, 249.

⁴⁰ Čepič, Nekaj stopinj revolucije v pluralni dobi, str. 103.

⁴¹ ARS, AS 1643, t.e. 68; Tone Fajfar, Osvobodilna fronta slovenskega naroda.

⁴² ARS, fond Zbirka revij, brošur in časopisov (AS 1547), t.e. 71; Slovenski poročevalec, št. 4, 29. 3. 1944, Obvestilo, Preobrazba naše varnostne službe; Odlok o ukinitvi obveščevalne službe.

na Notranjskem zajele veliko število njenih pripadnikov, njihov obračun z ujetniki, ki je temu sledil, ni ustrezal demokratičnim merilom, saj so večino ujetnikov in drugih nasprotnikov OF brez sojenja ali po zelo kratkem sodnem postopku brez obravnave usmrtili. Zato je politično vodstvo protirevolucije, to je bilo predvsem vodstvo SLS, presodilo, da taktični razlogi za protipartizanski boj ostajajo. Tako se je pri delu prebivalstva in javnega mnenja utrdilo prepričanje, da je samoobrambni boj proti komunistični sili potreben še naprej, tokrat ob pomoči novega, nemškega okupatorja. Nastalo je Slovensko domobranstvo, proti kateremu so partizani vodili še ostrejši boj, saj je bilo bolj organizirano in veliko bolj učinkovito kot vaše straže. Obe strani sta pri tem stremeli k totalnemu uničenju nasprotnika, posledica tega pa je bila totalna vojna.⁴³

Pri tem je vodstvo osvobodilnega gibanja grozeče in ostro stališče do domobranstva izmenjavalo s popustljivejšim in tako sta jeseni 1944 ter pozimi 1945 sledili dve veliki propagandni akciji, t. i. amnestijski kampanji, katerih cilj je bil doseči prehod vseh oboroženih domačih nasprotnikov na partizansko stran oziroma vsaj odložitev orožja, čeprav je Kidrič opozoril, da bodo razlikovali pripadnike Osvobodilne fronte od tistih, »ki so bili doslej sovražni, pa tudi od onih, ki so doslej špekulirali in tako bolj ali manj očitno podpirali neposrednega sovražnika, sedaj bi se pa iz istih špekulantskih razlogov radi vrinili v naše vrste.«⁴⁴ Vsem tistim, ki bi se še naprej bojevali proti NOVJ, pa je napovedal, da bodo po tem pozivu izročeni sodišču, ki jim bo sodilo kot narodnim izdajalcem. Vendar je bila večina domobrancev po vojni po zelo kratkem postopku ali celo brez sojenja usmrčena, zato je Kocbek na seji CK KPS 4. oktobra 1946 partijskemu vodstvu predočil dejstvo, da na Slovenskem obstaja nekakšna negotovost, ki je imela po njegovih besedah vzroke v tem, da je pri »čiščenju terena« izginielo mnogo ljudi ter da ni bila znana usoda vrnjenih domobrancev. Zaradi bojazni se je v ljudeh začel pojavljati dualizem: na zunaj so pritrjevali novi oblasti, na znotraj pa so postali dvomljivci in zanikovalci.⁴⁵

Vse odkar sta se jeseni 1942 oblikovala antagonistična tabora ter so se zaostriili odnosi med njima, pa si je vodstvo osvobodilnega gibanja prizadevalo pridobiti še nepredeljene, ki so tvorili t. i. politično sredino. Težnja po poenotenju je namreč krepila nestrpno ozračje ideološkega izključevanja, ki ni dopuščalo pluralnosti ter različnih možnosti. Tako sta obe strani ne samo izključevali druga drugo in se razglašali za edinega predstavnika slovenskega naroda, temveč sta tudi vodili politiko po načelu »kdor ni z nami, je proti nam«, ki je bilo sicer geslo domobrancev, a so podoben odnos imeli do vseh, ki so ostali zunaj OF, tudi v revolucionarnem taboru.⁴⁶

⁴³ Boris Mlakar: *Oblike in razsežnosti nasilja v delovanju slovenskega protipartizanskega tabora med drugo svetovno vojno*. V: *Kolo nasilja*, Ljubljana 2004, str. 79.

⁴⁴ Boris Kidrič: *Zbrano delo : govori, članki in razprave 1944–1946*, 2. knjiga. Ljubljana 1959, str. 184.

⁴⁵ Repe, »Liberalizem« v Sloveniji, str. 688–689.

⁴⁶ ARS, fond Zbojka dokumentov o nasprotnikih partizanstva (AS 1515), t. e. 3; Slovensko domobranstvo, leto I, št. 1 /3. VIII. 1944, Jasna beseda.

Prav tako je vodstvo OF organiziralo tudi obširno akcijo za pridobivanje katoliških duhovnikov, ki naj bi potrdili vsenarodni značaj OF ter dokazali, da osvobodilno gibanje ni brezversko in da ni usmerjeno proti katoliški veri.⁴⁷ OF kot organizacija in kot gibanje, ki je zajelo velik del slovenskega naroda je bila namreč že zaradi svoje množičnosti organizacija večinsko verujočih ljudi. Katolištvo je bilo tako močno zasidrano v slovenski družbi, da ga je vodstvo OF moralo upoštevati in se do posameznih vprašanj povezanih z njim javno opredeljevati.⁴⁸

Vodstvo OF je zato večkrat poudarilo svoje svetovnonazorsko stališče in takšna naravnost je razvidna tudi v »Izjavi celotne Osvobodilne fronte«, ki jo je objavil Slovenski poročevalec 14. februarja 1942 in se glasi: »Osvobodilna fronta slovenskega naroda se pravno in moralno obvezuje, da bo vedno in povsod spoštovala verska čustva katoličanov in dosledno dopuščala svobodno izpovedovanje krščanskega prepričanja ter praktično izvrševanje verskih in cerkvenih dolžnosti. Zato pa želimo, da se v skladu s potrebami novega življenja naroda katoliška cerkev na Slovenskem nasloni na svoje lastne sile ter svobodno in popolnoma zaživi iz njih. Kristjani in nekristjani OF so prepričani, da bo na ta način najbolje zavarovana svoboda verskega in cerkvenega življenja kakor svoboda izpovedovanja svetovnih nazorov sploh.«⁴⁹

Največje breme pri snubljenju duhovščine sta si razdelila KPS in krščanskosocialistična skupina. Da bi jih lažje pritegnili k sodelovanju z OF, je KPS ponovila načelne izjave o svobodi verskega izražanja, podprte z zagotovili iz sovjetske ustave iz leta 1936.⁵⁰ V razmerah revolucijskega narodnoosvobodilnega boja je bilo namreč na splošno, pa tudi znotraj same OF najpomembnejše, kakšno razmerje bo do verskega vprašanja vzpostavila KPS, zato je CK KPS 1. maja 1942 izdal »Izjavo CK Komunistične Partije Slovenije o svobodi svetovnega nazora in verskega udejstvovanja«. V tej izjavi je rečeno: »Kakor vse temeljne skupine v OF tako je tudi Komunistična Partija Slovenije v sporazumu Osvobodilne fronte slovenskega naroda zajamčila Slovincem v splošnem, slovenskim katoličanom pa še posebej svobodo svetovnega nazora in verskega udejstvovanja za sedanjost in bodočnost.«⁵¹ Želeli so pokazati, da spoštujejo in upoštevajo verske običaje, zato so začeli tudi v

⁴⁷ Bojan Godeša: Utrditev Osvobodilne fronte in odnos do nove Jugoslavije. V: Slovenska novejša zgodovina : Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848–1992, Ljubljana 2005 (dalje Godeša, Utrditev Osvobodilne fronte in odnos do nove Jugoslavije, SNZ), str. 667.

⁴⁸ Vida Deželak Barič: Škof dr. Gregorij Rožman v luči partizanske propagande. V: Ehrlichov simpozij (dalje Deželak Barič, Škof dr. Gregorij Rožman v luči partizanske propagande), str. 355.

⁴⁹ Vida Deželak Barič: Osvobodilna fronta Slovenskega naroda in njen odnos do vere. V: Mikužev zbornik, Ljubljana 1999 (dalje Deželak Barič, Osvobodilna fronta Slovenskega naroda in njen odnos do vere), str. 97–98.

⁵⁰ Godeša, Utrditev Osvobodilne fronte in odnos do nove Jugoslavije, SNZ str. 667.

⁵¹ ARS, AS 1643, t. e. 20; Izjava CK KPS o svobodi svetovnega nazora in verskega udejstvovanja, maj 1942.

partizanskih enotah praznovati božič, januarja 1943 pa so uvedli položaj verskega referenta pri glavnem poveljstvu Slovenskih partizanskih čet.⁵²

Komunisti so imeli glede odnosa do vere naslednjo taktiko: z ničimer ne izkazovati nestrpnega ali celo sovražnega odnosa do vere ter verujočih in tako z osebnim vzgledom dokazovati, da je komunistom vsakršno bojevito brezbožništvo tuje. Večkrat so poudarjali, da vernost ni prepreka za vstop v partijo, obenem pa so pričakovali, da bodo verni člani v novih in bolj razsvetljenih družbenih razmerah sami, brez prisile, svetovni nazor spremenili, se pravi sprejeli materialistični pogled na svet in se odrekli veri kot nečemu nazadnjaškemu ali celo mračnjaškemu.⁵³

Najbolj goreča za razčiščevanje versko-cerkvenih vprašanj pa je bila med frontnimi skupinami skupina krščanskih socialistov, ki je bila obenem tudi najbolj primerna, da se je v imenu OF obračala na krščansko javnost, ji tolmačila splošna frontna in lastna specifična tozadевна stališča in vzdrževala stike s pomembnimi osebnostmi katoliško-cerkvenega življenja.⁵⁴

Medtem ko je skupina slovenskih katoličanov v OF zavračala in obsojala vsakršno sodelovanje z okupacijskimi oblastmi in poudarjala dolžnost slovenskih kristjanov, da se fašizmu uprejo, ker da ta predstavlja ne le narodovo temveč tudi duhovno smrt, saj »fašizem enako ogroža slovenstvo in krščanstvo«,⁵⁵ se je stališče duhovnikov večinoma ujemalo z odlomkom iz okrožnice papeža Pija XI. Divini Redemptoris iz leta 1937: »Komunizem je nekaj bistveno slabega, zato prav v nobeni reči ne bo z njim sodeloval, komur je mar krščanske kulture«, glede odpora proti okupatorju pa so vedno znova ponavljali načelo, da je vsaka oblast od boga, da je tudi okupatorska oblast zakonita oblast in da se ji torej ni upirati.⁵⁶

Odnosi med OF in Cerkvijo na Slovenskem so tako neizogibno dobivali tudi značaj političnega vprašanja, saj si je OF prizadevala pridobiti čim večje število duhovnikov oziroma vsaj doseči njihovo nevtralnost v razmerah razraščajočega se državljanskega spora,⁵⁷ zato je vodstvo OF 30. novembra 1941 ljubljanskemu škofu Rožmanu poslalo daljšo spomenico, v kateri so opredelili svoje delo in cilje, a škof je odklanjal vsak osebni stik in pismen odgovor, odnosi med njimi pa so se še zaostriili, ko je škof po vosovski likvidaciji Frančka Župca in Jaroslava Kiklja razglasil za »krščanska mučenika«, češ da sta padla kot žrtvi protiverskega terorja, ter imel 20. marca v stolnici pridigo, v kateri je nastopil proti OF.⁵⁸ Nedvoumna ško-

⁵² Godeša, Utrditev Osvobodilne fronte in odnos do nove Jugoslavije, SNZ, str. 668.

⁵³ Bojan Godeša: Kdor ni z nami, je proti nam : slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom, Ljubljana 1995 (dalje Godeša, Kdor ni z nami), str. 189.

⁵⁴ Deželak Barič, Osvobodilna fronta Slovenskega naroda in njen odnos do vere, str. 98.

⁵⁵ Deželak Barič, Škof dr. Gregorij Rožman v luči partizanske propagande, str. 357.

⁵⁶ ARS, AS 1643, t. e. 17; Referat Lojzeta Udeta na skupnem sestanku belokranjskih duhovnikov in aktivistov OF v sredo 13. 9. 1944 v Črnomlju.

⁵⁷ Deželak Barič, Osvobodilna fronta Slovenskega naroda in njen odnos do vere, str. 103.

⁵⁸ ARS, fond Izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda (AS 1670), t. e. 8; Velikonočna poslanica katoličanov v Osvobodilni fronti, 1942.

fova obsodba umorov je bila za OF očitno tako šokantna in zaradi širokega ogorčenja Ljubljancev nad usmrčitvami politično občutljiva, da je šla v širok javen protinapad.⁵⁹ Kljub temu se je januarja 1943 vodstvo OF ponovno obrnilo na škofa s prošnjo, naj skuša duhovščini preprečiti delovanje proti njej, vendar je le-ta obsodil OF kot brezbožno in komunistično organizacijo.⁶⁰

Tako so vsi poskusi pridobivanja duhovnikov ostali več ali manj neuspešni, vendar je vodstvo osvobodilnega gibanja spomladi 1944 zopet namenilo precejšnjo pozornost dokazovanju svojega strpnega odnosa do katoliške vere in duhovščine, saj je bilo prepričano, da je katoliško duhovščino še mogoče odtegniti od neposrednega delovanja proti osvobodilnemu gibanju oziroma nekatere izmed njih celo pritegniti. Kardelj in Kidrič sta tako v Ljudski pravici začrtala načelne smernice v odnosu do katoliške duhovščine in vere, v člankih pa sta zagotavljala, da narodna oblast ne izvaja protiverske propagande ter da v osvobodilnem boju lahko najde svoje mesto vsak duhovnik, kot sta ga že Metod Mikuž in Jože Lampret. Pri predsedstvu SNOS-a pa je bila spomladi 1944 ustanovljena tudi Verska komisija s predsednikom Lojzutom Udetom, ki je začela delovati 16. septembra 1944.⁶¹ Čeprav je bilo v Slovenskem poročevalcu 3. oktobra 1944 zatrjeno, da se z ustanovitvijo Verske komisije ne začneja novo razdobje v razmerju OF in slovenske narodne oblasti do vere in cerkve, temveč se nadaljuje politika, ki jo je vodil IOOF od vsega začetka, pa je kljub temu prišlo do spremembe pri vprašanju ločitve Cerkve od države in aprila 1945 Lojze Ude zapisal: »Predsednik Verske komisije mora priznati, da ni vedel, da je v programu OF že od vsega početka tudi ločitev cerkve od države. Ve sicer, da je to v programu KPS, tudi sam je za ločitev cerkve od države, priznava tudi, da ves naš kulturni in politični razvoj iz preteklosti tendira v to rešitev in jo priporoča, ne da bi bilo seveda treba ločitev izvesti s pretirano sovražnostjo. Ne ve pa, kdaj in kje je Osvobodilna fronta postavila to programatično točko. Upa si celo trditi, da nekatera njena dejanja dokazujejo, da nima v svojem programu neke apriorne programatične točke za uzakonitev ločitve cerkve od države. Prav ustanovitev Verske komisije je glavni dokaz proti temu, da je v programu OF tudi ločitev cerkve od države.«⁶²

Graditev ljudske oblasti

Program in organizacijska struktura osvobodilne organizacije sta se oblikovala postopoma in dozorela šele decembra 1941. Več mesecev trajajoči proces organizacijske izgradnje je potekal tako v vrhu organizacije kot tudi na terenu. Ustanovnim skupinam, torej komunistični, krščanskosocialistični, sokolski in kulturniški, so se postopoma pridruževale številne druge skupine, ki so delegirale svoje pred-

⁵⁹ Deželak Barič, Škof dr. Gregorij Rožman v luči partizanske propagande, str. 357.

⁶⁰ Bojan Godeša, Kdor ni z nami, str. 189.

⁶¹ Godeša, Slovenci in drugo zasedanje Avnoja, SNZ, str. 715.

⁶² ARS, AS 1643, t.e. 6; Verska komisija pri SNOS Predsedstvu SNOS, 17. 4. 1945.

stavnike v Vrhovni plenum Osvobodilne fronte. Ta je začel delovati kot vrhovno vodstvo gibanja, njegov izvršni organ pa je bil Izvršni odbor Osvobodilne fronte (IOOF), v katerem so bile prek svojih predstavnikov zastopane temeljne skupine. Le-te so postale jedro organizacije, medtem ko t. i. plenumske skupine nikoli niso imele ključne vloge v razvoju organizacije, še posebej po odhodu vodstva OF (IOOF) na osvobojeno ozemlje oz. v času prehoda v drugo fazo revolucije v prvi polovici leta 1942.⁶³

Kljub temu se je Vrhovni plenum leta 1941 sestal štirikrat. Na njegovem tretjem zasedanju, 16. septembra 1941, je Boris Kidrič poudaril, da je OF že dobila elemente oblasti, zato je Vrhovni plenum sprejel sklep, da se konstituira v Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO). Tako je isti vodilni dejavnik dobil dvojno funkcijo: Vrhovni plenum je bil politični vrhovni organ OF in pa kot SNOO organ oblasti slovenskega naroda.⁶⁴

Organizacija Osvobodilne fronte se je začela namreč hitro širiti tudi na terenu, saj se je ljudstvo zaradi svoje protifašistične usmerjenosti množično odzvalo na odporiško gibanje. Tako se je narod začel pokoravati navodilom vodstva političnega gibanja, izvajati sabotažna dejanja proti okupatorju in sodelovati v obožnem odporu. Pri tem ni šlo več samo za politično prepričanje, ampak je prišlo tudi že do izvajanja politične ideje v vsakdanjem življenju.⁶⁵ Na ozemlju tako imenovane Ljubljanske pokrajine je nastal položaj, ko je kljub okupatorski oblasti in paralelno z njo, vršila tudi OF svojo oblast. Tako je nastal edinstven primer, ki ga je Kidrič, kot že rečeno, poimenoval »država v državi«.⁶⁶

A takšen razmah je organizacija doživela šele jeseni 1941, hitenje vodstva OF s konstituiranjem v oblastno telo pa je bilo posledica napačnih predvidevanj o hitrem koncu vojne ter predvsem s tem povezane bojzani pred pojavom tekmeča, ki bi nastajajoči OF lahko prekrižal zastavljene načrte. V začetku septembra 1941 so namreč prejeli informacije, da nameravata nekdanji ban Marko Natlačen in Ivan Pucelj izstopiti iz konzulte, to pa je bilo mogoče razumeti kot napoved spremembe v politiki predvojnih legalnih strank.⁶⁷

Na četrtem zasedanju Vrhovnega plenuma, 1. novembra 1941, so formulirali še tretji, dokončni program OF, t. i. »temeljne točke OF«, ki med drugim govorijo o demokratičnih političnih namerah OF, saj je bilo v šesti točki zapisano, da po narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast OF slovenskega naroda v celoti ter v sedmi, da bo po narodni osvoboditvi OF uvedla dosledno ljudsko demokracijo, vsa vprašanja, ki bodo presegala okvir narodne osvoboditve, pa se bodo reševala na dosleden ljudskodemokratičen način.⁶⁸ Ko je novembra 1944 na zborovanju

⁶³ Godeša, Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno, str. 38.

⁶⁴ ARS, AS 1643, t. e. 51; Makso Šnuderl, Graditev slovenske narodne oblasti.

⁶⁵ ARS, AS 1643, t. e. 49; dr. Božo Kobe: izgradnja narodne oblasti in slovenske državnosti v okviru demokratične federativne Jugoslavije.

⁶⁶ ARS, AS 1643, t. e. 51; Makso Šnuderl, Graditev slovenske narodne oblasti.

⁶⁷ Godeša, Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno, str. 48–50.

⁶⁸ DLRS, 1, dok. 111.

Slovencev v Beogradu Edvard Kocbek analiziral temeljne točke, je po njegovem mnenju 6. temeljna točka dokazovala, da je nova demokracija, ki jo snujejo, mogoča brez strank, ne da bi pri tem nastala kakršna koli totalitarna oblika političnega življenja, 7. temeljno točko pa naj bi po Kocbekovih besedah Osvobodilna fronta začela izvajati že pred dokončno osvoboditvijo, saj je z nekaterimi izjavami, kot je bila npr. izjava, »da bo novi politični red na Slovenskem čuval svobodo človekove osebe, vere in nazorov«, dopolnjevala in krepila podobo o novi demokraciji.⁶⁹

Sicer pa je pojem demokracije, kakor so ga takrat dojemali voditelji OF, najbolje opredelil Marijan Breclj, ki je leta 1944 v intervjuju dejal: »Ni demokracija to, da sme vsakdo uveljaviti svojo voljo ne glede na splošne koristi, demokracija je to, da se omogoči uveljaviti tisto ljudsko voljo, ki dejansko zasleduje splošne koristi.«⁷⁰ Demokracija je torej pomenila, kakor je tudi kasneje na že omenjeni seji CK KPS 4. oktobra 1946 Kocbek opozoril partijsko vodstvo, da v imenu ljudstva vso oblast nosi in izvaja poseben krog ljudi, ki pa ga ljudstvo ne more nadzorovati.⁷¹

Kljub temu so voditelji Osvobodilne fronte že od vsega začetka porajajočo se oblast označevali kot »novo«, »narodno« ali »ljudsko«. Kidrič je v referatu »O politični vzgoji narodnih množic, o množičnem delu in organizacijskih vprašanjih Osvobodilne fronte« namreč poudaril, da je bilo za predaprilsko Jugoslavijo značilno, da je sicer obstajala vrsta političnih strank (v kolikor so njihovo delovanje dopuščali bolj ali manj diktatorski režimi), kljub temu pa se ljudske množice niso zavedale niti svojih pravic. To naj bi spremenila Osvobodilna fronta s politično vzgojo »osnovnih ljudskih množic«,⁷² saj so bile resnični nosilec demokracije (ki pa po besedah Kidriča ni bila zgolj beseda ali ideja, temveč je imela zgodovinsko opredeljeno politično in socialno vsebino) prav »široke ljudske množice, a ne reakcionarne klike, ki samo frazirajo o demokraciji«.⁷³

Kidrič je tudi poudaril, da je bila politična vzgoja Osvobodilne fronte demokratična, saj je združevala nacionalno politiko z bojem za »demokratične nacionalne in človečanske pravice«, narodne množice pa niso vzgajali samo v boju proti odkritim sovražnikom, proti okupatorjem in njihovim pomočnikom, temveč tudi proti špekulantom. Nadaljnja značilnost politične vzgoje Osvobodilne fronte je bila po besedah Kidriča v tem, da je »nenehno dvigala nove kadre iz ljudskih globin«, saj je samo ob volitvah »zraslo več kot dva tisoč novih kadrov, ki so začeli aktivno sodelovati pri graditvi naše narodne oblasti in se udeleževati našega političnega življenja«. Osvobodilna fronta je bila namreč po njegovih besedah vsenarodna osvo-

⁶⁹ Edvard Kocbek: Osvobodilni spisi II. Ljubljana 1993, str. 122–125.

⁷⁰ ARS, AS 1643, t. e. 56; Dr. Marijan Breclj, O izgradnji slovenske narodne oblasti; Referat na II. zboru aktivistov OF, 5. septembra 1944.

⁷¹ Edvard Kocbek: Govor v CK KP Slovenije 4. oktobra 1946. V: revija 2000, št. 50/51, Ljubljana 1990 (dalje Kocbek: Govor v CK KP Slovenije 4. 10. 1946), str. 217.

⁷² ARS, AS 1643, t. e. 73; Brošura II. Zbor aktivistov Osvobodilne fronte, 4. 9. 1944.

⁷³ ARS, AS 1670, t. e. 8; Zaprta vrata.

bodilna organizacija, zato nikomur ni bil prepovedan vstop oziroma pomoč v narodnoosvobodilnem gibanju,⁷⁴ osnovna naloga vseh aktivistov pa je bila »aktivizacija osnovnih ljudskih množic, poglobitev njihove demokratične zavesti in budnosti, oslanjanje na te množice in na kadre, zrasle iz njih«.⁷⁵

Pred odhodom iz Ljubljane na osvobojeno ozemlje je IOOF 17. maja 1942 izdal odlok o vzpostavitvi narodne oblasti na osvobojenem ozemlju, razglašenem v Slovenskem poročevalcu 19. maja 1942. Organiziranje mreže odborov Osvobodilne fronte na terenu se je tako prepletalo z vzpostavljanjem oblastne strukture na osvobojenem ozemlju, saj so terenski odbori OF, ki so imeli značaj začasnih organov oblasti, kmalu dobili nalogo, naj na svobodnem ozemlju izvedejo volitve v nove organe ljudske oblasti, v terenske narodnoosvobodilne odbore (NOO). Le-te so volili po načelu splošne, enake in neposredne volilne pravice, ki jo je posameznik pridobil po izpolnjenem 18. letu starosti. V primerjavi s predvojno jugoslovansko zakonodajo je bila starostna meja znižana za tri leta, volilno pravico so prvič dobile tudi ženske. Vendar volitve so bile praviloma javne in manifestativnega značaja, odbori OF pa so bili odgovorni za izvolitev politično ustreznih kandidatov.⁷⁶

Z vzpostavljanjem okrožnih, okrajnih in krajevnih NOO je prišlo do ločitve organov ljudske oblasti od organov političnega gibanja. Kot zaključek graditve nove ljudske oblasti je IOOF 27. junija 1942 izdal odlok o postavitvi Narodnega osvobodilnega sveta (NOS), ki je deloval v dobi prvega osvobojenega ozemlja, le malo časa pred veliko italijansko ofenzivo poleti leta 1942. S tem sta se oblastvena in politična funkcija ločili tudi zgoraj, kot so se osnovni nosilci oblasti že prej ločili na terenu. Narodnoosvobodilni svet je imel poverjeništa in poverjenike za občo upravo (Boris Kidrič), za zvezo z južnoslovanskimi narodi (Edvard Kardelj), za finance (Zoran Polič), za sodstvo (Jože Rus), za prosveto (France Lubej), za propagando (Edvard Kocbek), za kmetijstvo (Ivan Nemeč) in za prehrano (Tone Fajfar). Kot zastopnik NOV je bil v Narodnoosvobodilni svet imenovan njen komandant Franc Leskošek.⁷⁷

V članku »Nova slovenska demokracija« je Kidrič zapisal, da so NOO »najjasnejši dokaz politične volje slovenskega ljudstva« ter da ti odbori, ki »rastejo iz vseh naselij slovenskega svobodnega ozemlja«, predstavljajo »novo demokratično oblast«, medtem ko je bila z odlokom o ustanovitvi NOS na osvobojenem ozemlju ustanovljena vlada s poverjeništvu, s čimer je bila »dana možnost urejanja in načrtnega dela za vse ozemlje«.⁷⁸

⁷⁴ ARS, AS 1643, t. e. 73; Brošura II. Zbor aktivistov Osvobodilne fronte, 4. 10. 1944.

⁷⁵ ARS, AS 1643, t. e. 49; Dr. Božo Kobe, Izgradnja narodne oblasti in slovenske državnosti v okviru demokratične federativne Jugoslavije.

⁷⁶ Vida Deželak Barič: Plime in oseke v razvoju Osvobodilne fronte. V: Slovenska novejša zgodovina : Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848–1992, Ljubljana 2005 (dalje Deželak Barič: Plime in oseke v razvoju Osvobodilne fronte, SNZ) str. 643, 644.

⁷⁷ Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem, str. 302.

⁷⁸ DLRS 3, dok. 21.

Ker pa postavitev NOS ni bila v skladu z bistvenim demokratičnim načelom volilnosti vseh oblastvenih organov, je IOOF načrtoval izvolitev in sklicanje najvišjega oblastvenega organa za svobodno ozemlje, Zbora odposlancev NOO, ki naj bi postal nekakšen prvi slovenski parlament in bi potrdil starega ali izvolil nov Narodnoosvobodilni svet, prvo revolucionarno vlado na prvem slovenskem osvobojenem ozemlju. O njegovi izvolitvi je IOOF izdal tudi odlok, ponekod so volitve že izvedli, sam zbor pa sta preprečila italijanska ofenziva in postopno zmanjševanje partizanskega ozemlja.⁷⁹

Proces graditve ljudske oblasti je ponovno pospešeno stekel po italijanski ofenzivi oziroma po kapitulaciji Italije, ko je bil ponovno osvobojen večji del ozemlja. Že 11. septembra 1943 je IOOF razpisal volitve odposlancev slovenskega naroda, ki so potekale med 20. in 25. septembrom. Na Zboru odposlancev slovenskega naroda, ki je potekal od 1. do 3. oktobra 1943 v Kočevju, je bilo izvoljenih 120 članov za Vrhovni plenum OF oziroma SNOO. Odbor, ki je bil neke vrste konstituanta, je postal vrhovni predstavniški in zakonodajni organ slovenskega naroda, medtem ko je bil IOOF oziroma predsedstvo SNOO njegov izvršni organ.⁸⁰

Volitve v Kočevski zbor in sam Kočevski zbor pa po Kidričevih besedah predstavljala dvojje: »Po eni plati ponovno zatrdilo slovenskih narodnih množic, da ostajajo zveste narodno osvobodilnemu gibanju in da zro v narodni oblasti, zrasli iz narodno osvobodilnega gibanja, svojo resnično, svojo lastno oblast, po drugi strani pa velikanski korak naprej v razvoju našega slovenskega parlamenta, v razvoju iz parlamentarnega zarodka, vzpostavljenega 1941, v resnični parlament, v izvoljeni parlament. Slovenski Narodno Osvobodilni Odbor, vzpostavljen na kočevskem Zboru, ni več sestavljen iz predstavnikov patriotskih skupin, ki so se odločile za narodno osvobodilno borbo, temveč je Zbor odposlancev slovenskega naroda, Zbor z vsemi parlamentarnimi kvalitetami, čeprav ustvarjen v razmerah, ki so vse prej kot pa ugodne za uveljavljanje formalnih zahtev in načel demokracije.«⁸¹

Pravi mejnik v razvoju slovenske državnosti v novi Jugoslaviji, ki so jo začeli graditi v duhu avnojskih sklepov, pa je postavilo zasedanje SNOO 19. in 20. februarja 1944. S sklicanjem v Kočevju izvoljenega SNOO na prvo zasedanje v Črnomelj, na katerem se je preimenoval v Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS), je ta namreč postal najvišji predstavniški organ slovenske državnosti v okviru Demokratične federativne Jugoslavije (DFJ). Črnomaljsko zasedanje je imelo za razliko od kočevskega zbora izrazito konstitutiven značaj, njegovi odloki pa so bili temelj narodne oblasti.⁸²

⁷⁹ Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem, str. 302; ARS, AS 1643, t. e. 70; Postanek, razvoj in struktura OF, NOV in POJ; ARS, fond Predsedstva narodnoosvobodilnega sveta (AS 1476), t. e. 2; Prebivalstvu osvobojenega slovenskega ozemlja, 11. 7. 1942.

⁸⁰ Tone Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945, knjiga 2 : Narod si bo pisal sodbo sam. Ljubljana 1985, str. 57–85.

⁸¹ ARS, AS 1643, t. e. 1; Prvo zasedanje Slovenskega narodnega osvobodilnega sveta; Boris Kidrič, O graditvi narodne oblasti in slovenske državnosti v okviru federativne Jugoslavije, 1944.

⁸² Mikuž, Pregled zgodovine NOB, knjiga 3, str. 215.

Na zasedanju je bil sprejet tudi prvi ustavni dokument nove slovenske države v okviru federativne demokratične Jugoslavije, Izjava SNOS o pravicah in dolžnostih slovenskega ljudstva, ki je med drugim poudarila, da se slovensko narodnoosvobodilno gibanje bori za zakonitost, enakopravnost (ne glede na spol, narodnost in raso), svobodo vesti, besede, tiska, zborovanja in združevanja, da je obramba domovine temeljna dolžnost vsakega državljan ter da je posledica narodnega izdajstva poleg drugih kazni tudi izguba državljanskih pravic.

Pobudniki za sprejetje takšnega dokumenta so bili pravniki v vrstah Vrhovnega plenuma OF: Makso Šnuderl, Lado Vavpetič in Darko Černej, ki so pripravljali večino dokumentov za to zasedanje. Zapletlo pa se je pri naslovu in vsebini izjave. Izjava se je namreč sprva imenovala Izjava SNOS o pravicah državljanov in je torej govorila o individualnih pravicah, vendar je bila spremenjena po Kardeljevem naročilu. Sprememba je izražala Kardeljevo gledanje, ki je prišlo do izraza tudi v njegovem povojnem odnosu do vprašanja človekovih pravic, ko je dajal prednost kolektivnim pravicam pred individualnimi.⁸³

Odloke je izdajalo predsedstvo SNOS-a, le-te pa so pripravljali odseki, ki jih je bilo sprva osem, kasneje pa zaradi političnega in gospodarskega razvoja ter zaradi prilagajanja odsekov poverjeništvom NKOKJ-a petnajst. Slovensko osvobodilno gibanje je obdržalo tako oblikovano sestavo in ni, tako kot so drugod po Jugoslaviji, ustanovilo Nacionalnega komiteja osvoboditve Slovenije (NKOS). Narodno vlado je predsedstvo SNOS-a postavilo šele tik pred osvoboditvijo, 5. maja 1945, v Ajdovščini. Ko se je vlada 10. maja 1945 preselila v Ljubljano, je imel Boris Kidrič ob tej priložnosti govor, v katerem je poudaril, da je Osvobodilna fronta predstavljala osnovno vsebino in obliko združitve in enotnosti ljudskih sil, brez katerih ne bi bilo zmage, zato je njihova glavna naloga varovati enotnost Osvobodilne fronte, varovati njen »ljudski demokratiški značaj«.⁸⁴

Vendar pa je bila slovenska partija že proti koncu vojne vse manj pripravljena odstopati od svoje načrtane poti prevzema oblasti, četudi je iz taktičnih razlogov včasih dajala drugačne izjave, zlasti za mednarodno javnost.⁸⁵ V monopolizaciji oblasti je namreč slovenska KP že med vojno prehitela druge dele države, izgubila pa se je tudi vsaj navidezna pluralnost znotraj OF, tako da je bila poleg prave opozicije šibkejša tudi znotrajfrontovska.⁸⁶

8. julija 1945 so na zboru sokolskih delegatov razpustili sokolsko organizacijo, saj so sokoli že med vojno večinoma postali člani partije, novo narodno vodstvo pa je kot posebno priznanje demokratičnemu krilu sokolske organizacije sklenilo, da ta

⁸³ Bogdan Osolnik: *Z ljubeznijo skozi surovi čas*. Novo mesto 2010, str. 470.

⁸⁴ Govor Borisa Kidriča v Ljubljani dne 10. maja 1945 ob prihodu prve slovenske vlade. V: *Junaška Ljubljana 1941–1945*, knjiga 2, Ljubljana 1985, str. 374.

⁸⁵ Jerca Vodusek Starič: *Vrtinec političnega spora*. V: *Žrtve vojne in revolucije*, Ljubljana 2005, str. 45.

⁸⁶ Aleš Gabrič: *Opozicija v Sloveniji po letu 1945*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2005, št. 2, str. 106.

organizacija po osvoboditvi ne izgine brez sledu, temveč se po opravljenem poslanstvu sama prostovoljno in »častno« razide.⁸⁷

Drugače je bilo z Edvardom Kocbekom, ki je 22. septembra 1945 v pogovoru s Kidričem o značaju OF še vedno verjel, da bo mogoče iz OF ustvariti veliko koalicio. Očitno je v letu dni spoznal, kakšno je dejansko stanje, zato je začel opozarjati, da Osvobodilna fronta nevarno izgublja demokratično širino, da postaja »votla, prazna, mrtva organizacija, ki kot reprezentativni plašč pokriva partijo, partiji pomeni torej le nekaj pomožnega, razvojno in taktično potrebnega«.⁸⁸ Svoje misli oziroma nezadovoljstvo je v imenu »raznih ljudi v Osvobodilni fronti, posebno kristjanov« izrazil tudi na že večkrat omenjeni seji CK KPS 4. oktobra 1946. V svojem nastopu je Kocbek opozoril, da kot vsakdanja resnica kroži misel, da je OF le taktična stavba, ki bo obstajala toliko časa, dokler bo prijala partiji. Oblast partije je bila po njegovih besedah torej totalna. Čeprav vodilne vloge partije ni zanimal, temveč je zahteval le minimum pravic za svojo in druge nekdanje skupine v OF, je njegov nastop sprožil nezadovoljstvo med komunisti, vendar pa je partija Kocbeka še potrebovala tako zaradi notranjepolitičnih kot zunanjepolitičnih razmer, zato je do popolnega razkola med njimi prišlo šele v letih 1950–1952.⁸⁹

Sklep

Slovensko ljudstvo se je zaradi svoje protifašistične usmerjenosti množično odzvalo na odporniško gibanje, ki ga je v času okupacije slovenskega ozemlja združevala in vodila Osvobodilna fronta slovenskega naroda (OF SN), ustanovljena 26. aprila 1941 na pobudo Komunistične partije Slovenije (KPS). Odpor proti okupatorju je imel tudi simbolični pomen, saj so Slovenci z njim jasno pokazali, da hočejo živeti v svobodi in demokraciji. Organizacija se je tako začela hitro širiti in že jeseni 1941 je v Ljubljanski pokrajini postala nekakšna »država v državi«. S tem je do takrat marginalna stranka KPS v okviru OF začela odvezovati funkcije predvojnega političnega vodstva, ki je nasprotovalo takšnemu odporniškemu gibanju, predvsem zaradi svoje antikomunistične naravnosti. Po drugi strani tudi komunisti niso želeli sodelovati z tradicionalnimi meščanskimi strankami, v programu OF pa so zapisali, da bo po narodni osvoboditvi OF na slovenskem ozemlju prevzela oblast ter uvedla »dosledno ljudsko demokracijo«. Vrhovni plenum OF je še pred tem na svojem tretjem zasedanju 16. septembra 1941 sprejel sklep, da se konstituira v Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO), v drugem členu sklepa pa zapisal, da SNOO za časa osvobodilnega boja edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na vsem njegovem ozemlju. S tem ni samo omajal legitimnost predvojnega političnega elite in hkrati predstavil OF kot novo silo, ki lahko

⁸⁷ France Lubej - Drejč: *Odločitve : boj za demokratizacijo sokolstva na Slovenskem*, ob 40-letnici procesa na Taboru. Ljubljana 1980, str. 328.

⁸⁸ Andrej Inkret: *In stoletje bo zardelo : Kocbek, življenje in delo*. Ljubljana 2011, str. 258, 259.

⁸⁹ Repe, »Liberalizem« v Sloveniji, str. 688–689.

predstavlja prave slovenske interese, temveč se je zaradi odloka o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev, v katerem so bile določene smrtne kazni za narodno izdajo, denunciantstvo in aktivno podporo okupatorju, začelo vse večje obračunavanje s političnimi nasprotniki in jeseni 1941 je začela Varnostnoobveščevalna služba (VOS) obračunavati z vsemi, ki so jih šteli za narodne izdajalce in nasprotnike OF.

Prav tako je KPS zaradi svojega revolucionarnega značaja vnesla prvine nedemokracije tudi v notranji razvoj OF. Čeprav so se v peti temeljni točki skupine, delujoče v okviru OF, obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih, je komunistična partija, ki si je že od začetka prisvojila idejno in operativno vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, dejansko imela vodilno vlogo znotraj Osvobodilne fronte. Edina skupina, liberalna Stara pravda, ki je hotela v OF nekaj besede in elementov koalicije, je bila izključena iz OF že leta 1941, drugi dve temeljni skupini (krščanskosocialistična in sokolska) pa sta 28. februarja 1943 na pritisk KPS podpisali t. i. Dolomitsko izjavo, s katero je bila tudi formalno priznana vodilna vloga KPS in odpravljena koalicijska narava OF. To je omogočilo kasnejšo vpeljavo enopartijskega sistema in absolutne partijske hegemonije.

Eva Mally

DEMOCRACY IN THE LIBERATION FRONT

S u m m a r y

Due to its anti-fascist orientation the Slovenian people responded extensively to the calls for the resistance movement, which was – during the occupation of the Slovenian territory – organised and led by the Liberation Front of the Slovenian Nation, founded on 26 April 1941 at the initiative of the Communist Party of Slovenia. The resistance against the occupiers also had symbolic significance, as Slovenians showed clearly that they wished to live in freedom and democracy. The organisation spread quickly and already in the autumn of 1941 it became a kind of a »state within the state« in the Ljubljana Province. In this way the previously marginal political party, Communist Party of Slovenia, started to deprive the pre-war political leadership of its positions, as the pre-war political leadership opposed such a resistance movement, especially due to its anti-communist orientation. On the other hand the communists did not want to work together with the traditional bourgeois parties, and in the programme of the Liberation Front it was stated that after the national liberation the Liberation Front would take over the power in the Slovenian territory and introduce a »consistent people's democracy«. Even before that, at its third session on 16 September 1941, the Supreme Plenum of the Liberation Front adopted a decision to constitute the Slovenian National Liberation Committee, while Article 2 of the decision stated that during the liberation struggle the Slovenian National Liberation Committee was the only body which could represent, organise and lead the Slovenian nation in all its territory. It did not only endanger the legitimacy of the pre-war political elite and simultaneously present the Liberation Front as a new force which could represent the true Slovenian interests, but also – due to the decree on the protection of the Slovenian nation and its liberation and unification movement, setting out death penalties for national treason, denunciation and active support of the occupiers – an increasingly intensive retaliation against the political opponents began. In the autumn of 1941 the Security Intelligence Service started settling the score with everyone seen as national traitors and opponents of the Liberation Front.

Furthermore, due to its revolutionary character the Communist Party of Slovenia also introduced non-democratic elements into the internal development of the Liberation Front. Even if in the fifth basic point the groups within the Liberation Front set out to remain loyal in their mutual relations, the Communist Party, which had initially taken over the ideological and operational leadership of the national liberation movement, in fact had the leading role within the Liberation Front. The only group which wanted to have some say and ensure the elements of a coalition in the matters of the Liberation Front, the liberal *Stara pravda* («Old Justice»), was excluded from the Liberation Front as early as in 1941. On 28 February 1943 the other two founding groups (Christian Socialists and the so-called *Sokoli* – a patriotic gymnastic society) signed the so-called Dolomites Declaration due to the pressure of the Communist Party of Slovenia, formally acknowledging the leading role of the Communist Party of Slovenia and abolishing the coalition nature of the Liberation Front. Later this allowed for the introduction of the single-party system and the absolute Party hegemony.